Pörös Géza

Az eltűnt illúziók nyomában

A *Hitel* főszerkesztőjének megtisztelő levele egyszerre inspiráló és elbátortalanító. Inspiráló azért, mert mind az immár száz éve darabokra szaggatott s ezért legfeljebb csak a szívekben létező, egységes hazáról, mind a rendszerváltás eredményéről – fogalmazzunk visszafogottan – hasonlót gondolunk. Csoóri szentenciái engem is megrendítenek, Nagy Gáspár keserű sorai nemkülönben. Bizony, bizony, 1989–90-ben ama bizonyos történelmi fordulatnál több történt az ember életében amúgy elkerülhetetlen hétköznapi csalódásnál. Minimum annyival több, hogy ki-ki személyes sorsában és nemzetének tagjaként egyaránt megtapasztalhatta a politika és a történelem néhány alaptörvényét. Például a politikai és az erkölcsi értékek divergenciáját, azt, amit egykoron Babits Mihály úgy fogalmazott meg, hogy „az embercsoportok ösztönei és harcai semmit sem veszítenek erkölcs nélküli kíméletlenségükből. Tömegeinkben nem vagyunk jobbak az állatoknál, s társadalmi és nemzeti életünk könnyen válik a vak ösztönök játékává." A törtetés, az alakoskodás, a taktikázás, a csalás és ámítás mindenütt és mindenkor attribútuma az embernek, a miatta érzett fájdalom és keserűség tehát meg nem spórolható. Az persze zavar, amikor manapság az ünnepi visszatekintésekben a korabeli politikai szereplők pökhendien és fölöttébb szerénytelenül kijelentik, hogy a rendszerváltást nem lehetett jobban csinálni. Punktum. Az elfogult önminősítés nem éppen erény, pláne ha az idő sem igazolta az egykori protagonistákat. Lenne hát kedvem a levélben foglaltakat meghosszabbítani, kiegészíteni, polémiát kezdeni, de azt is tudom, hogy egy hozzászólás legfeljebb néhány adalék megfogalmazására tehet kísérletet.

„Mindig így volt e világi élet"

Gyermekkoromban, az ötvenes évek második felében az idős és sokat megélt munkásoktól és parasztoktól gyakran hallottam, hogy Magyarország csak hat-

Pörös Géza (1949) filmszakíró, szerkesztő, a Duna Televízió volt alelnöke. Legutóbbi kötete a Magyar Művészeti Akadémia kiadásában 2018-ban megjelent *Őrizd az embert*, amelyet Kósa Ferenccel közösen írtak, illetve szerkesztettek.

millió embernek a hazája. (Értsd: ennyi embernek nyújt tisztes megélhetést.) Megjegyzéseiket nem nekem mondták, hanem maguk között, elmerengve a sors igazságtalanságain, minden indulat nélkül. Bár egy levert forradalom után voltunk, nem volt ebben semmi politika, végül is tíz évvel azelőtt vagy tíz évvel azután sem mondhattak volna nagyon mást. Legfeljebb árnyalatokkal. Ezt a számot sokáig nem tudtam hová helyezni, csak évek múlva, némi társadalmi tapasztalat birtokában, no meg olvasmányaim révén értettem meg a sommás megállapítás jelentését. Voltaképpen immár legalább száz éve ugyanaz a helyzet, még ha a változó szempontok szerint összeállított statisztikai kimutatások időnként javítanak is valamit az összképen. Évekkel ezelőtt egy szociológus-politikus *Egyharmadország* címmel írt tanulmányt, s ebben arra utalt, hogy az ország lakosainak felső egyharmada egészen jól megvan, egyharmada elvan valahogy, annak azonban az Isten irgalmazzon, aki az alsó harmadba születik. Mondjuk Borsod, Szabolcs vagy Baranya aprófalvaiba. A KSH legújabb jelentése valamivel több mint egy millió embert nevez szegénynek – akinek a jövedelme nem haladja meg a 93 ezer forintot –, ám a ténylegesen nélkülözők számát ma is három-három és félmillióra tehetjük. Tegyük nyomban hozzá, hogy a baj sosem jár egyedül, a szegénység nem csupán alacsony havi járandóságot jelent, hanem rossz lakásviszonyokat, rideg, hiányos és szeretetlen szocializációt, egészségtelen táplálkozást, nehezen elérhető vagy kifejezetten elérhetetlen szellemi és civilizációs javakat.

Annakidején a népi írók feltárták és szóvá tették a cifra nyomorúság jelenségföldrajzát, ám érdemi javulás sem a feudálszocializmus, sem a feudálkapitalizmus viszonyai között sem történt. Lehet persze hivatkozni az ország teherbíró képességének korlátozott voltára, de az igazi baj az, hogy a történelmi váltópontokon nem volt elszánás a helyzet számottevő jobbítására.

Igenek és nemek

A magyarországi rendszerváltozás hosszú idő után először kínálta fel a lehetőséget számunkra, hogy szabadon és magunk dönthessünk arról: merre induljunk, egyáltalán, milyen országot akarunk, mi, mai magyarok? Akarjuk-e, hogy a korábbinál igazságosabb legyen a társadalmunk, vagy megelégszünk a gazdasági, jogi és politikai rendszerek átalakításával? Gondolunk-e a valamilyen szempontból hátrányos helyzetűekre, avagy a dolgok kimenetelét a különböző érdekérvényesítő csoportok spontán harcaira bízzuk? A politikai-közéleti teret uraló érdekcsoportok, közkeletű és széles körben használt fogalmakkal élve, a nép-nemzetiek, a szocialisták és a liberálisok elfelejtették, vagy legalábbis nem kellő nyomatékkal tették fel ezeket az alapkérdéseket, ehelyett a kezdeti együttműködés után egyre jobban eldurvuló marakodásba kezdtek a hatalom megszerzéséért, s tulajdonképpen ez a riválist ellenségnek tekintő dominanciaharc – amelyben a másik legyőzése minden égető társadalmi gond orvoslását felülíró

prioritás – határozza meg a közéletet ma is. Számos kutató, így Boda Zsolt is azt állítja, hogy „a politikai megosztottságtól sújtott országok rosszabbul működnek. Valóban rosszabb a demokrácia minősége, valamint lassúbb a gazdasági növekedés és magasabb a munkanélküliség. A politikai megosztottság költségeit pedig egész Magyarország viseli."[1]

Ennek a mértéket és korlátokat nem ismerő hatalmi vágynak első erőteljes kifejeződése a négyigenes népszavazás kierőszakolása volt, amely kimondva kimondatlanul Pozsgay Imre köztársasági elnökké való megválasztását volt hivatva megakadályozni. Mint ismeretes, a népszavazást a szabad demokraták kezdeményezték, az MDF sokáig habozott, majd tanácstalanságában bojkottálta, de így is mindössze hatezer szavazat döntötte el, hogy a köztársasági elnököt nem közvetlenül a nép, hanem a parlament választja. Ez egyúttal azt eredményezte, hogy a nemzeti oldal akkortájt legnépszerűbb politikusa – Németh Miklós mellett a sorsdöntő 1989-es év egyik hőse – elől hirtelen elfogynak az utak, s nem kapja meg az élettől azt a politikai mozgásteret, amelyre pedig sokak szerint rászolgált volna. (Pozsgay Imrét a nemzeti oldal olyan kiválóságai becsülték, s tartották barátjuknak, mint Nagy László, Csoóri Sándor, Sára Sándor, Lezsák Sándor, Bihari Mihály és mások.) A négyigenes népszavazás hatásában több volt egy fontos belpolitikai eseménynél, nem túlzás azt állítani, hogy a nemzeti oldal erkölcsi meghasonlásának a kezdetét jelentette. Pozsgay veresége megosztotta a Magyar Demokrata Fórum híveit, akik ugyan a választásokon még győzelemre vitték a pártot, ám az MDF–SZDSZ-paktum megkötésének módja már sokakban okozott frusztrációt. Maga Csoóri Sándor, aki abban az időben a Magyar Demokrata Fórum tán legnagyobb erkölcsi tekintélye volt, csak a paktum aláírása után értesült a történtekről. „Ha csupán politikai sakkhúzás lett volna a titkolózás, másnapra elfelejtem az egészet, de ez olyan stílusvétség volt, ami az egész rendszerváltásra kihatott. Szerintem ezzel a kikényszerített egyezkedéssel bukott meg a magyar demokrácia" – mondta a költő Szakolczay Lajosnak.[2] A kiábrándulás után számosan visszaléptek a napi politikától, mert arra a keserű felismerésre jutottak, hogy minden ezzel kapcsolatos illúziójuk ellenére a magasabb erkölcsiség, az erénytöbblet nem feltétlenül és magától értetődően sajátja a nemzeti oldalnak. Márpedig ha nincs igény egy a korábbinál magasabb erkölcsiségű társadalomra, Bihari Mihály szóhasználatával élve „erkölcsös demokráciára", ha a mértékadó dominanciacsoportok csupán a másoktól tanult mintákat tudják jól-rosszul követni, akkor lehet itt bármilyen mintakapitalizmust építeni, az eredmény emberileg sohasem lesz elég vonzó. A folytatás ismert, a népi táboron belül keletkezett törésvonalak nem múltak el, hanem később újabbak keletkeztek, amelyek végül pártszakadáshoz, majd a párt megszűnéséhez vezettek.

1 Boda Zsolt: Nem, ennél még nem találtak ki jobbat. In Jakab András – Urbán László szerk.: *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Bp., 2017, Osiris Kiadó, 107.

2 Csoóri Sándor – Szakolczay Lajos: *Nekünk ilyen sors adatott*. Bp., 2006, Magyar Napló Kiadó, 64.

Hasonló természetű indulat generálta 1990 őszén a taxissztrájkot is, melynek útlezárásainál elégedetten dörzsölték tenyerüket a tüntetőket forró teával kínáló szabaddemokrata aktivisták, akik a minél rosszabb annál jobb pragmatizmusával drukkoltak az első szabadon választott kormány kudarcáért. Az éles és indulattal teli szembenállás, a folyamatos harci helyzet következtében nem születhetett meg olyan gondos, felelős, a legelesettebb rétegek érdekeit is integráló nemzeti minimumprogram, amely minden politikai szereplőre nézve kötelező lett volna. Ennek okából a rendszerváltozás nem is lett milliók számára átélhető össztársadalmi élmény. *Ha tehát árulásról beszélünk, akkor az első árulás az volt, hogy a döntési pontokhoz közelebb levő értelmiség megfeledkezett arról, hogy a szabadság megtapasztalásának és élvezésének élményközösségébe bevonja a hátrányos helyzetűeket is.* Akárcsak a régebbi időkben, most is hiányzott a társadalmi szolidaritás. Nálunk nem történhetett meg az, ami megtörtént példának okáért Lengyelországban, ahol tömeges volt a kommunista diktatúrával szembeni ellenállás, így a Szolidaritás tízéves küzdelme eredményeként a végső győzelemből mindenki kivehette a maga részét. Hallottam egyszer a Szolidaritás egyik wroclawi vezetőjének „élménybeszámolóját", amelyben elmondta, hogy neki a nyolcvanas években konspiratív okokból gyakran kellett változtatni lakhelyét. Több mint hatvan albérlete volt. Nyilván, hogy az örökös költözgetés sok fizikai és idegi megpróbáltatással járt, ám az ehhez hasonló tapasztalatok birtokában minden hozzá hasonló polgár személyes küzdelme eredményeként élte meg a változásokat. Semmi kétség, történelmi barátság ide vagy oda, Lengyelország különbözött tőlünk, náluk a legfőbb társadalmi és erkölcsi tekintélyek, egy Tischner, egy Wajda vagy egy Lutoslawski nem álltak szóba Jaruzelski famulusaival. Nem szerepeltek a köztelevízióban, nem fogadtak el kitüntetést sem tőlük. Itt nem csak arról a különbségről van szó, hogy ott tartós áruhiány, politikailag pedig éles szembenállás volt, nálunk meg hitelekből finanszírozott s a hűbéri struktúrákat konzerváló gulyáskommunizmus, hanem a magyarság különböző történelmi korszakokban megkötött „lelki kiegyezéseinek" az idők folyamán karakterjeggyé szilárdult sajátosságairól. Nálunk soha semmi sem volt nyilvánosan bevallva és kimondva, semminek sem jártunk a végére, ehelyett dzsentroid alapozottságú magánkapcsolatok surranópályáján érvényesítettük érdekeinket.

Magyar abszurd?

A rendszerváltás nem jelentett morális cezúrát. Zétényiék ügynöktörvényét nem fogadták el, nem volt elszámoltatás, így a megtisztulás is elmaradt. Nem néztünk szembe a múltunkkal. És most nem a büntetőjogi, hanem az erkölcsi következmények hiányáról beszélek. Ez utóbbit látszólag el lehet mismásolni, meg lehet úszni, csakhogy az eredmény társadalmi méretű erkölcsi relativizmus lesz, amelyben a jó és a rossz felismerhetetlenül összemosódik. Nagy Gáspár egykoron joggal hüledezett azon, hogy hajdani főmegfigyelője, bizonyos

„S" úr a demokráciában „felfelé avanzsált". (Ha jól emlékszem, diplomata lett.) Mintha mi sem történt volna! Fogjuk ezt úgy fel, hogy egyik sem volt különb a másiknál, hogy egykoron mindenki csak a dolgát tette? A költő verseket írt, ankétokra járt, a megfigyelő pedig mindezt jelentette szolgálati előjáróinak. Aligha véletlen, hogy Nagy Gáspár több verset is szentelt a feje tetejére állított erkölcsi értékrend megnevezésére (*Magyar abszurd, Bizony elárultak…*). Az utóbbiban például ezt írja:

bizony elárultak
bizony gyakorló hülyének néztek
akik mindig minden rezsimtől
kikövetelték a mézet

Hallgatom a rádióban a liberálisnak elkönyvelt közgazdász professzor asszonyt, aki nehéz szívvel jegyzi meg, hogy a magyar népesség nagyobbik része annak idején nem értékelte kellőképpen a szabadságot meg a demokráciát. Mondtak ilyen vádakat népi oldalról is. Ugyan már miért tört volna ki üdvrivalgásban az, akinek elveszett a munkahelye, akinek a falujából ma is csak egy busz megy naponta a városba, ahol orvos, gyógyszertár nincs, viszont az iskolában sok a betöltetlen pedagógusállás. Amikor az embertől elveszik az önbecsülése forrását jelentő értelmes munka lehetőségét, körülötte összezsugorodik a tér, mivelhogy pénze, gépkocsija nincs, ezért nem szedheti a sátorfáját, hogy kedvezőbb környezetben új egzisztenciát kezdjen el. A kényszerű passzivitás aztán a személyiség gyors leépüléséhez vezet. A mindenétől megfosztott szegénység pedig újratermelődik, a társadalmi mobilitás gyakorlatilag rosszabb, mint a Kádár-korban. Elnézem hétvége előtt a boltokat. A szegény családok kettesével pakolják a cukros italokat meg a chipseket a szatyraikba – ezek a legolcsóbb és egyben a legártalmasabb rágnivalók –, gasztronómiailag megalapozandó rossz helyre született gyerekeik későbbi testi bajait. Hiába reklámozzák a vitamindús reformételeket, azokat ők nem bírják megfizetni. Miért időzök ilyen hosszan a leszakadtak problémáinál? Nemcsak azért, mert rossz nézni a pusztulás életképeit, hanem mert az ő sorsuk valamennyiünk sorsa is. Mert nem olyan országot akartunk, ahol hiányzik a szolidaritás. Ahol pedig gyenge az emberek elemi közösségeinek csoportkohéziója, ahol hiányzik az összetartozás-tudat, ott miért várjuk el, hogy a történelminek nevezett pillanatokban ugyanezek az emberek szívünk szerint viselkedjenek. Bizony, mondom néktek, hogy a 2004-es népszavazás kudarca a magyar hétköznapokban gyökeredzett. Akkor történetesen csupán annyi kellett, hogy hangzatos riogatásokkal, politikusi hamis beszédekkel, manipulatív tévéműsorokkal egy kicsit „ráerősítsenek" a széttartás hívei. Ha nem vagyok szolidáris a szomszédommal, hogy tudnék szolidáris lenni azokkal a testvéreimmel, akiket alig ismerek?

Amikor e sorokat írom, advent idején persze az ország egy nagy mikulásgyár lesz, karácsonykor pedig hosszú sorok kanyarognak a különböző karitatív

szervezetek ételosztó sátrai előtt. A baj csupán az, hogy nincs mindig karácsony, másrészt, hogy változatlanul ijesztően nagy az igény ezekre az akciókra. A szegénység az ország mozdulatlanságra kárhoztatott, beteg testrésze. A hátrányos helyzet összefügg a korai iskolaelhagyással, az iskolázatlanság pedig kiszolgáltatottá tesz, gátolja a társadalmi mobilitást, mobilitás nélkül pedig nem lehet belépni a munkaerőpiacra. Az iskolázatlanság ezen felül ellehetetleníti az erős és széles alapokra épülő középosztály megerősödését, az utóbbi pedig már a demokrácia jövőjével függ össze. Beszédes tény, hogy a rendszerváltozás egyik vezető politikusa, Tölgyessy Péter két évvel ezelőtt az alábbi mondattal indította az elmúlt három évtized főbb politikai mozgásait elemző tanulmányát: „1989 ingatag bizakodása után ismét kudarcba fordult a polgárosodás ügye Magyarországon."[3] Finoman fogalmazva is rövidlátás, hogy társadalmi piramis alsó régióira a pártok csupán választások idején gondolnak, akkor is legfeljebb a durva tömegmanipuláció szintjén. Saját fülemmel hallottam a 2006 áprilisában, amint egy országos kormánypárti roma vezető lelkesen újságolta: „na, holnap megyek a cigányaimhoz, viszek nekik konzerveket".

Tékozló ország?

De maradjunk még a rendszerváltás pillanatánál. A nemzeti minimum hiánya következtében nem születhetett nemzeti érdekeket szolgáló gazdasági, privatizációs és társadalompolitikai stratégia, a gazdaságban és a bankvilágban hatalmi pozícióban maradtak a neoliberalizmus hívei, akik a piac mindenhatóságát hirdetve olcsón kiárusították (eltékozolták) a nemzeti vagyon számottevő hányadát. Ha ebben jóhiszemű tudatlanság volt, az baj, ha önzés és cinizmus, az még nagyobb baj. Természetesen a globalista világpiac urai azt állították, hogy fabatkát sem ér az, amink van, csakhogy ők sem elsőáldozók, hanem könyörtelen érdekérvényesítők voltak, akik hazai súgóikkal együtt kemény feltételeket szabtak Antall Józsefnek és kormányának. Gyurgyák János szerint a gazdaság leépülésében az a tény is szerepet játszott, hogy „a magyar népesség döntő többsége felemásan viszonyult a szabadpiaci versenyhez, továbbá hogy Antall Józsefnek, aki egyébiránt széles politikai látókörével messze kiemelkedett az akkori politikai elitből, nem volt igazán kiforrott és konzekvensen képviselt koncepciója a gazdasági folyamatok alakításáról, holott ez a rövid időszak volt talán az egyetlen, amikor a dolgoknak alkalmasint más irányt lehetett volna szabni."[4] Hasonló véleményen van Pogátsa Zoltán, aki szerint „a rendszerváltás alapvető logikája neoliberális volt Magyarországon. A jelző nélküli kapitaliz-

3 Tölgyessy Péter: Kompország reményei. In Jakab András – Urbán László szerk.: *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Bp., 2017, Osiris Kiadó, 9.

4 Gyurgyák János: Uralja-e a jövőt, aki a múltat uralja? In Jakab András – Urbán László szerk.: *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Bp., 2017, Osiris Kiadó, 61.

musnak gondolt új gazdasági modell helyett a valóságban a külföldi működőtőkefüggő versenyállam alakult ki, amely neoliberális gazdaságfilozófiai alapokon állva nem működtetett érdemi, monitorozott, visszacsatoló szakpolitikai alrendszereket."[5] A szerző szerint ezek következtében a jóléti funkciók legfeljebb csak névlegesen működtek, a társadalomban ijesztő mértékben szétnyílt a jövedelmi olló, az alsó osztályok elszegényedtek, a versengő felsőbb erőcsoportok világában pedig nem feltétlenül az érdemek, mint inkább a befolyásos hatalmi körökhöz való viszony, a különböző korrupciós játszmákban való részvétel szabta meg a sikert. „Ez a folyamat azonban ellentmond magának a polgári berendezkedés alapeszméjének, a versenyszellemű meritokratikus társadalomnak, mert nem valódi polgárokat teremt, hanem bár polgári nívón élő, mégis a hatalomtól függő alattvalókat, hűbéreseket" – vonja le a következtetést Gyurgyák János már idézett írásában.[6] Megint csak a társadalmi konszenzus hiányához, a nemzeti minimumprogram elmaradásához lyukadunk ki. Azt azért jobban meg kellett volna fontolni, hogy csakugyan akarjuk-e szétverni a mezőgazdaságot, elveszíteni az agrárium piacait, leértékelve és pánikszerű gyorsasággal eladni gyárainkat, akarjuk-e másfél millió honfitársunkat tartós munkanélküliségbe taszítani. Múltunkról elmélkedve gyakran szokás dagadó honfiúi kebellel idézni Németh László híres írását, az *Emelkedő nemzet*et. Csakhogy abban nemcsak a magyarság jobbik énjére történik hivatkozás, hanem a gyarlóra is. „Még vége sem volt a háborúnak, már megkezdődött a kergetőzés az új pozíciókért, a másik fölajánlása a jövendő gazdáinak. Tisztelet a kivételeknek, de a magyar természet nem nagy ellenkezéssel, sőt sokszor igazán könnyű szívvel viselte, hogy legjobbjait kiemeljék a fészekből, az otthonból" – írta Németh László.[7] Ebben bizony a másik elárulásáról van szó, ami sajnos újra és újra megtörtént közelmúltban. Ma már hivatkozási közhelynek számít az, amit a cukorgyárakkal csináltak. A Kabai Cukorgyár világszínvonalon álló, korszerű üzem volt, mégis eladták a franciáknak, akik nyomban beszüntették a termelést, a dolgozókat szélnek eresztették, ráadásul a környék időközben cukorrépa termelésre ráállt mezőgazdasága is hoppon maradt. Hihetetlen anyagi és erkölcsi kár keletkezett, a multinacionális élelmiszerláncok pedig szépen bemasíroztak a honi cukorpiacra. Hajszálra úgy, mint pár évtizeddel korábban a közép-afrikai gyarmataikon. „Mi a legrosszabb típusút: a maximalizált piacgazdaságot vettük át, azt, amelyben az összes terület azonnali, lehető leggyorsabb piacosítása a lényeg, az egészségügytől kezdve a nyugdíjbiztosításig. Ez azt is jelentette, hogy kialakult egy új tőkés gazdasági osztály, amely azonnal belesimult a nemzetközi gazdaság globális rendszerébe. Miután belesimult, nem volt már számára mozgástér. Az diktált neki, és diktálta Magyarország számára a gazdasági-pénzügyi

5 Pogátsa Zoltán: *Magyarország politikai gazdaságtana*. Bp., 2016, Osiris Kiadó, 135.

6 Gyurgyák, uo. 63.

7 Monostori Imre (szerk.): *A minőség forradalmára*. In memoriam Németh László. Bp,. 2001, Nap Kiadó, 242.

döntéseket, rendszereket. Ennek következtében döntési kényszerek láncolata jött létre. Tehát nem a mintával vagy a mintakövetéssel volt baj, hanem azzal, hogy felelőtlen volt ennek a mintának a kényszeres alkalmazása és túlteljesítése" – írta Bihari Mihály.[8] Nem így lett volna? Németh Miklós volt miniszterelnök három eredendő bűnt említ, amelyek a rendszerváltáshoz tapadnak. „Az egyik – ez Magyarországra vonatkozik –, hogy nem tartottunk kerekasztal-megbeszéléseket sem gazdasági, sem társadalmi témákról. Ennek eredménye a kusza, igazságtalanságokat és társadalmi feszültségeket okozó privatizáció. A másik – szintén Magyarországon – az elmaszatolt ügynökkérdés, ami hasonló módon súlyosan megterheli a társadalmat. A harmadik, és ez az egész térségre vonatkozik, a határozott, hatékony nyugati segély és szolidaritás elmaradása" – mondta a miniszterelnök Oplatka Andrásnak.[9] A segély elmaradt, gazdasági és társadalmi kerekasztalt sem szerveztek, ráadásul a meglévő erőforrásokkal is vitatható módon gazdálkodtak.

A minap (2019. január 12-én) megnéztem az egyik televíziós csatorna *Háttérkép* című közéleti műsorát, s abban Bogár László, az Antall-kormány parlamenti államtitkára – aki szerint egyébiránt 1987 és 2017 között hozzávetőlegesen ötszázmilliárd dollárral mintegy a felére csökkent a nemzeti vagyon – arról beszélt, hogy a kormányüléseken néha maga sem tudta összerakni, hogy mi folyik itt voltaképpen. Ezek az irdatlan mennyiségű közpénzek nemcsak a multinacionális birodalmak kasszájába vándoroltak, jutott belőle rendesen a honi kiszolgálóiknak is. Ma már Tömpe András, az Állami Vagyonügynökség vezetője (1989), volt privatizációs kormánybiztos is úgy látja, hogy a legnagyobb hiba a privatizációs bevételek „eltékozlása" volt. Mások dísztelen egyszerűséggel ellopásokat említenek, Szili Katalin volt házelnök pedig még 2002 után is utalt a szocialistákra csimpaszkodó „zsákmányszerzőkre". Nemrég azt olvastam, hogy a tengereken cirka harmincezer magyar tulajdonosnak ring kisebb-nagyobb hajója. Akinek pedig hajója van, annak feltételezhetően nyaralója is van. Évekkel ezelőtt magam is találkoztam egy ilyen középosztálybeli hajótulajdonossal, aki azon kesergett, hogy az Adrián veszteglő jachtjának a téli kikötőbérlete immár több mint ötezer euró, ami azért nem éri meg, mert csak a nyarat tudják kihasználni, ezért aztán haza is hozatta a hajóját a Balatonra.

Zárókép helyett

De lehet, hogy minden látszat ellenére nem a közvagyon felelőtlen és könnyelmű kiárusítása volt a legnagyobb árulás, hanem az egymásba vetett bizalom eltékozlása. Annak az eszménynek a megcsúfolása, hogy van más út, hogy

8 Bihari Mihály – Kósa Ferenc – Pozsgay Imre: *Mi történt velünk Magyarországi sorskérdések, 1987–2014.* Bp., 2014, Éghajlat Könyvkiadó, 180.

9 Oplatka András: *Németh Miklós – „Mert ez az ország érdeke"*. Bp, 2014, Helikon Kiadó, 350.

magyarként, egymásba kapaszkodva képesek leszünk egy jobb, mindenki számára élhető hazát építeni. Hogy senkit magára nem hagyunk. „Európába, de mindahányan!" – mondogatta Csengey Dénes. Úgy látszik azonban, hogy az ideák már csak ideák maradnak. Eleinte vezérlő csillagokként fölöttünk lebegnek, követjük őket egy darabig, de aztán fejünket leszegve beérjük azzal, hogy a pragmatista belátás győzedelmeskedjék a hétköznapokon. Ha most egy félfordulattal hátra tekintünk 1990-re, mit látunk? Azt, hogy a nagy napok hősei miután megvívták játszmáikat, végül magukra hagyva, elárvultan vagy egyenesen elárultan, gyér számú fegyvertársukkal poroszkálnak le a küzdőtérről. Pozsgay akkor volt politikusi ereje zenitjén, még hozzáfog ugyan egy párt szervezéséhez, de már maga sem hiszi, hogy visszanyerheti régi formáját. Egyik politikustársa, Horváth István később majd Németh Miklóst vádolja azért, hogy Pozsgayból nem lett köztársasági elnök, az utóbbi viszont a szocialisták és az MDF-esek tehetetlenségével magyarázza a kudarc okát. Pozsgay a nevezett év őszén az MSZP-t is elhagyja. S bár egy-egy közéleti megnyilvánulásában még megcsillantja ugyan kivételes formátumát, ám arca megtört, tekintete keserű maradt. A kor másik nagy utat bejárt államférfija, Németh Miklós Londonba kerül bankárnak. Tíz év múlva még hívei megpróbálják hazahívni, hogy az MSZP miniszterelnök-jelöltje legyen, ám a nagy come back elmarad. Az SZDSZ-esek fogságában vergődő, szerepzavaros szocialista politikacsinálóktól a tíz évvel korábban még országos népszerűségnek örvendett Németh nem kap elég bizalmat. Ha belegondolunk, már hogy is kapott volna az az ember sanszot a magyar ugaron, aki miniszterelnökként igyekezett a közérdek ethoszát követni. Közérdek? Hol van az már? Árkon-bokron túl. Mindenki magára maradt. Csoóri Sándor a *Nappali hold* után kapott aránytalan kritikai pergőtűzbe gyakorlatilag beleroppant. Még vezette ugyan a *Hitel*t, néhány remekmívű vers és próza is kikerült a keze alól, ám benne is „megtört a nyár", ő sem lett már ugyanaz, mint korábban.

Hosszasan lehetne még sorolni a rendszerváltás torzóban maradt életművű politikusait a tragikusan korán elhunyt Csengey Dénestől az ugyancsak saját ösvényén magányosan hadakozó Csurka Istvánig és a sokáig mellőzött Bíró Zoltánig, továbbá azokig, akik látva az egykori eszmények megkopását és kisiklatását, a tévutakat és az árulások színjátékait, maguk határoztak úgy, hogy a közszereplések huzatos tereiről visszatérnek a laboratóriumok falai közé. (Kiss Gy. Csaba lehet erre a példa.) Valamiképpen mindegyikük megjárta a maga Via Dolorosáját ki így, ki úgy. Sorsuk egy darab magyar történelem. Egyszersmind megírásra váró és okulásra méltó drámai alapanyag.